

מכינות במבחן

מחקר חלוצי על הישגי המכינות הקדם-צה"ליות חושף נתונים בעייתיים: ישנן מכינות רבות ששיעור הבוגרים שלהן שהולכים לשירות קרבי, לפיקוד זוטא, לקצונה ולשירות קבע אינו שונה בהרבה משיעור הבוגרים של בתי ספר תיכוניים ממוצעים שהולכים למסלולים האלה. עולות אפוא שתי שאלות: האם הרשויות המפקדות על המכינות מודעות לנתונים האלה והאם מדינת ישראל יכולה להפיק יותר מההשקעה הגדולה במכינות?¹

חניכי מכינה קדם-צה"לית בסיום לימודי להכרת הארץ | כשם שמכשירים את תלמיד התיכון ללימודים גבוהים, כך יש לחנכו לתרום לחברה שבה הוא חי - בראש ובראשונה כאמצעות שירות צבאי משמעותי

נעמי אכנשפנגר
יועצת ארגונית ודוקטורנטית ליחסי צבא-חברה

הצורך להגן על המדינה לא פסק לרגע אחד מאז קמה, וגם העתיד הנראה לעין צופן לה אתגרים ביטחוניים סבוכים. לכן אין זה מפליא ששאלת הנכונות של הצעירים לשרת בצבא מעוררת עניין עצום הן בתקשורת והן באקדמיה.²

מדינת ישראל לא תוכל להמשיך להתקיים בסביבה כל כך עוינת אם בתי הספר לא יחנכו את בני הנוער לשרת שירות משמעותי בצה"ל.³ בית הספר הוא בשביל בני נוער רבים המקום היחיד שבו הם יכולים לספוג את ערך השירות בצה"ל לצד ערכים חיוניים רבים נוספים, ואם ההזדמנות הזאת אינה מנוצלת, עלול צה"ל לאבד אותם, ומשמעות הדבר היא פגיעה קשה בעוצמתו.

הסוגיה הזאת שנויה במחלוקת בציבוריות הישראלית בכלל ובמערכת החינוך ובאקדמיה בפרט. כך, למשל, לדעתו של חוקר מדע המדינה סטיוארט כהן, אין זה תפקידה של מערכת החינוך להטיף לבני הנוער לשרת בצה"ל.⁴ לטענתו, אין להתמקד בגורמים שמחוץ לצבא שדוחפים את הנוער לצה"ל, אלא יש להתמקד בגורמים שבתוך צה"ל שמושכים את הנוער אליו.

לדעתי, כשם שמכשירים את תלמיד התיכון ללימודים גבוהים, כך יש לחנכו לתרום לחברה שבה הוא חי - בין היתר באמצעות שירות צבאי משמעותי. יש לשאוף לכך שהוא לא רק יסתפק בקיום חובתו על פי חוק שירות חובה אלא ישאף להצטיין במילוי חובותיו ויפגין מחויבות עמוקה לשירות.

בעידן של תהליכים חברתיים המחזקים את ההתמקדות בפרט וברצונותיו יש לחשוב איזה מענה ניתן לתת לכך כדי לשמר את נכונות הפרט לתרום למען הכלל. כאמור, הסוגיה הזאת קריטית במיוחד בחברה הישראלית בשל היותה חשופה לאיומים ביטחוניים חמורים בזירות רבות. הנכונות לתרום לכלל - ובמיוחד הנכונות של הנוער להירתם לשירות צבאי משמעותי - היא הערובה היחידה להמשך קיומה של מדינת ישראל. מאחר שהרצון לתרום לכלל אינו טבעי בחברה שמקדשת את הפרט ואת צרכיו, יש לבנות אותו באמצעות חינוך הכולל את חיזוק הקשרים של הצעירים עם הצבא. לכן, לדעתי, אין מקום לצווחה שקמה בקרב ארגוני שמאל בעקבות נכונותם של בתי ספר לפתוח את שעריהם בפני קציני צה"ל ולאפשר להם להרצות לתלמידים.⁵

המכינות: יוזמה חדשה להכנה לצה"ל

ב-1988 הקימו הרבנים אלי סדן ויגאל לוינשטיין ביישוב עלי את המכינה הקדם-צבאית הראשונה. מאז הלך והתרחב המפעל הזה ונפוץ בכל הארץ.

משרד החינוך ראה בעין יפה את הקמת המכינות האלה, פרס עליהן את חסותו והגדיר להן יעדים ברורים. וכך נכתב באתר המשרד:

המכינות הקדם-צבאיות הוקמו מתוך מגמה להכין את בני הנוער, בוגרי מערכת החינוך, לקראת שירות מלא ומשמעותי בצה"ל, לעודד התנדבות ליחידות קרביות, ליחידות מובחרות ולמסלולי פיקוד וקצונה, להעניק להם הכנה נאותה וחוסן רוחני ופיזי לקראת המפגש עם חיי הצבא, לטפח מנהיגות צעירה, להעשיר את עולמם הרוחני-ציוני, להכשיר בני נוער הנוטלים על עצמם אחריות, חדורי

תחושת שליחות ונכונים לשאת במשימות ובאתגרים הלאומיים בתחומי הביטחון, החברה, החינוך ועוד.

המכינות הקדם צבאיות פרוסות בכל חבלי הארץ ובכל מגזרי החברה היהודית-ציונית בישראל... יש מהן דתיות-תורניות, ויש כלליות, יש מעורבות, משותפות לבנים ולבנות, לדתיים ולחילוניים, ויש נפרדות. כולן שותפות ליעדים המרכזיים ולמסכת פעילות חינוכית-ערכית-יהודית-ציונית משותפת.

במסגרת שיתוף פעולה בין משרד החינוך למשרד הביטחון ולצה"ל מעניקה המדינה למכינות הקדם צבאיות המוכרות והמאושרות "מטרייה" ממלכתית הכוללת: הכרה, אישור דחיית שירות לחניכים (משרד הביטחון), הקצאת תקציב (משרד החינוך והביטחון) ועוד.⁶

משרד החינוך בשיתוף עם האגף הביטחוני-חברתי במשרד הביטחון קבע שהלימודים במכינה נמשכים בין שנה לשנה וחצי. חוזר מנכ"ל (מ-2007) מדגיש שהמסלול מיועד למי שמתחייבים להתגייס לשירות צבאי וחותרים לתפקידי פיקוד ומנהיגות בשירות הצבאי. ב-2007 קבע משרד הביטחון שיהיה פיקוח על השגת יעדי המכינות וכי האגף הביטחוני-חברתי במשרד אחראי להגדרת הקריטריונים וכלי המדידה שבעזרתם תיבחן הצלחת התוכנית.⁷

האם המכינות הקדם-צבאיות מגשימות את ייעודן?

מטרת המאמר היא לבחון אם מפעל המכינות הקדם-צבאיות מגשים את התקוות שתלו בו, ובוגריו אכן משרתים שירות משמעותי בצה"ל ואף ממשיכים בקבע. עד כה לא נעשתה בדיקה פרטנית של כל אחת מהמכינות, ולא נפתח דיון ציבורי על הנושא הזה.

המאמר נכתב על סמך נתונים מארבעה שנתונים: 2001, 2002, 2003, 2004 בנוגע ל-23 מכינות - דתיות וחילוניות.⁸ טבלה 1 מציגה את מספרי התלמידים במכינות בשנים 2001-2004. העמודה האחרונה מביאה את המספר הכולל של התלמידים בכל מכינה בארבע השנים שנסקרו. הנתונים בנוגע למכינות החילוניות כוללים בנים ובנות, ובסוגריים מצוין מספר הבנים, מכיוון שהמאמר הזה בוחן את תרומת המכינות למערך הלוחם בצה"ל, ואילו המכינות מעודדות את הבנות לעשות שירות משמעותי בתחומים אחרים.

מטבלה 1 עולה בבירור שלמכינות הולכים הרבה יותר בני נוער חובשי כיפות סרוגות מאשר בני נוער חילונים. הפער הזה נובע מכך שרוב המכינות הן בעלות אופי דתי ופונות במוצהר למגזר הזה. יתר על כן, מוסדות החינוך הדתיים מדרבנים את תלמידיהם לצאת למסגרת של חינוך דתי לפני הגיוס - "אם לא ישיבה אז לפחות מכינה". אולם כאשר בוחנים את המסלול של בוגרי המכינות, רואים ששיעור גבוה יותר של בוגרי המכינות הדתיות הולך לשירות קרבי, לתפקידי פיקוד ולשירות קבע בהשוואה לבוגרי המכינות החילוניות.

טבלה 2 (שיעור ההולכים ליחידות קרביות מקרב בוגרי המכינות, בוגרי שנת שירות וכלל המתגייסים לצה"ל), טבלה 3 (שיעור ההולכים לפיקוד זוטור מקרב בוגרי המכינות, בוגרי שנת שירות וכלל המתגייסים לצה"ל), טבלה 4 (שיעור ההולכים לקצונה מקרב בוגרי המכינות, בוגרי שנת שירות וכלל המתגייסים לצה"ל) וטבלה

5 (תרומת בוגרי המכינות - גברים - לשירות הקבע) מלמדות על תרומתם הממוצעת של בוגרי המכינות לצה"ל לעומת התרומה הממוצעת של כלל המועמדים לשירות ביטחון (מלש"בים).

יש לציין שהמלש"בים, לשיטתי, כוללים גם את החרדים, ואני חולקת על גישתו של סטיוארט כהן שלפיה אין לראות בציבור החרדי פוטנציאל לגיוס לצבא כי יש לו פטור מטעמי "תורתו אומנותו", ולכן אין להציגו בנתונים הסטטיסטיים העוסקים בסוגיית המוטיווציה.⁹ בטבלה 6 (התפלגות הקב"א בשנים 2001-2004) ניתן לראות שבוגרי שנת השירות¹⁰ הם המובילים בקב"א לקצונה. בשיעור ההולכים לשירות קרבי מובילות המכינות, אך ניתן לראות ירידה במשך השנים במספר בוגריהן שהולכים ליחידות הקרביות. השיעור הגבוה ביותר של היוצאים לפיקוד זוטר הוא מקרב בוגרי המכינות, ובקטגוריה הזאת ישנה מגמת עלייה במשך השנים. אולם אף שבוגרי המכינות מובילים בקטגוריה הזאת, הנתונים כשלעצמם מאכזבים: בין 2001 ל-2004 הלכו למסלול הפיקוד הזוטר פחות מ-50% מבוגרי המכינות. מטרת המכינה היא לחנך לפיקוד, וניתן היה לצפות

ולדרוש ששיעור גבוה יותר מבוגרי המכינות יילך למסלול הזה. המכינות מובילות גם בשיעור הבוגרים שהולכים לקצונה, אך שוב: השיעור הכולל של ההולכים לקצונה מקרב בוגרי המכינות הוא מאכזב, וניתן היה לצפות לשיעורים גבוהים הרבה יותר מבני נוער בעלי קב"א כל כך איכותי שמקבלים במשך כשנה ועד שנה וחצי "זריקות מוטיווציה" מרוכזות.

בעקבות הנתונים האלה החלטתי לבחון אם לכל המכינות יש הישגים בינוניים, או שמא יש כמה מכינות מובילות שנתוני ההתנדבות של בוגריהן הם מצוינים, ואילו המכינות האחרות, שהישגיהן פחות טובים, שורדות בזכותן.

זוהי שאלה שיש לה, בין היתר, משמעות תקציבית לא מבוטלת. יש לא מעט מכינות קטנות שבהן צוות חינוכי גדול מופקד על מספר קטן של חניכים. מסגרות כאלה הן יקרות יותר באופן יחסי, ועולה השאלה אם התמורה שצה"ל מקבל בשיעור היוצאים לקצונה ובשיעור הממשיכים בשירות קבע מצדיקה את קיומן.¹¹ אין לשכוח שהציפייה למספר גדול של בוגרים שהולכים למסלולי פיקוד היא

טבלה 1: סך כל תלמידי המכינות בשנים 2001-2004

סוג מכינה	מכינה	סה"כ 2001	סה"כ 2002	סה"כ 2003	סה"כ 2004	סה"כ כללי
מכינות דתיות	אלישע	29	21	26	28	104
	ארזי הלבנון	0	37	52	29	118
	בית יתיר	72	36	71	52	231
	בני דוד (עלי)	102	94	118	112	426
	חמדת	47	39	41	49	176
	כרמי חיל	10	8	20	17	55
	מגן שאול - נוקדים	47	55	50	67	219
	עטרת ירושלים	18	9	28	11	66
	עצמונה	95	100	113	119	427
	פדואל	24	18	20	22	84
	קריית מלאכי	0	0	14	14	28
	קשת יהודה	50	60	66	91	267
	ראש פינה	21	27	32	26	106
	מכינות דתיות סה"כ	515	504	651	637	2307
מכינות חילוניות	אדרת	0 (0)	21 (10)	21 (9)	16 (8)	58 (27)
	בית ישראל	26 (10)	32 (16)	21 (9)	24 (13)	103 (48)
	גליל עליון	42 (27)	44 (25)	45 (26)	48 (21)	179 (99)
	הנגב	0 (0)	0 (0)	20 (11)	25 (12)	45 (23)
	ימין אורד - מכינת קד"צ	0 (0)	13 (13)	28 (28)	36 (36)	77 (77)
	מיצר - רמת הגולן	39 (18)	45 (26)	51 (21)	46 (22)	181 (87)
	נחשון	50 (31)	67 (30)	50 (27)	65 (29)	232 (117)
	עין פרת	0 (0)	27 (15)	33 (19)	34 (16)	94 (50)
	עמיחי - ארגמן	0 (0)	16 (5)	19 (8)	28 (10)	63 (23)
	רבין	26 (12)	37 (19)	24 (7)	41 (18)	128 (56)
מכינות חילוניות סה"כ	183 (98)	302 (159)	312 (165)	363 (185)	1160 (607)	

הזאת היא בין הוותיקות, אך תרומתה למערך הלוחם של צה"ל נמוכה מכפי שניתן היה לצפות. מטבלה 7, מטבלה 8 ומטבלה 1 אנו למדים שב־2001 הלכו לקצונה רק 22% מתוך 72 חניכי המכינה, ואילו בשנת 2004 הלכו לקצונה רק 13% מתוך 52 החניכים. מדובר בשיעורי התנדבות לקצונה שטובים רק במקצת משיעורי ההתנדבות המקובלים בבתי ספר תיכוניים ממוצעים. ברור שאין הם יכולים לספק את משרד החינוך, וגם צה"ל ומשרד הביטחון אינם יכולים להיות שבעי רצון מהם.

טבלה 3: שיעור ההולכים לפיקוד אוטר מקרב בוגרי המכינות, בוגרי שנת שירות וכלל המתגייסים לצה"ל (גברים)

שנה	סוג	מיצוי לפיקוד אוטר		
		כן	לא	לא התגייס
2001	מכינות	40.90%	58.00%	1.10%
	שנת שירות	26.10%	70.50%	3.30%
	כלל צה"ל	11.80%	88.20%	0.00%
2002	מכינות	46.50%	51.70%	1.90%
	שנת שירות	37.40%	59.70%	2.80%
	כלל צה"ל	13.40%	86.60%	0.00%
2003	מכינות	46.00%	51.00%	3.10%
	שנת שירות	32.50%	64.70%	2.80%
	כלל צה"ל	13.80%	86.20%	0.00%
2004	מכינות	49.00%	49.30%	1.70%
	שנת שירות	33.00%	62.90%	4.20%
	כלל צה"ל	14.10%	85.90%	0.00%

טבלה 4: שיעור ההולכים לקצונה מקרב בוגרי המכינות, בוגרי שנת שירות וכלל המתגייסים לצה"ל (גברים)

שנה	סוג	מיצוי לקצונה		
		כן	לא	לא התגייס
2001	מכינות	25.90%	73.00%	1.10%
	שנת שירות	17.60%	79.00%	3.30%
	כלל צה"ל	9.30%	90.70%	0.00%
2002	מכינות	22.30%	75.80%	1.90%
	שנת שירות	19.70%	77.40%	2.80%
	כלל צה"ל	8.60%	91.40%	0.00%
2003	מכינות	23.00%	73.90%	3.10%
	שנת שירות	15.70%	81.50%	2.80%
	כלל צה"ל	8.20%	91.80%	0.00%
2004	מכינות	20.50%	77.90%	1.70%
	שנת שירות	14.10%	81.80%	4.20%
	כלל צה"ל	7.10%	92.90%	0.00%

ששיכנעה את הממסד לתת דחיית שירות לכל חניכי המכינות. טבלה 7 וטבלה 8 מציגות את ההישגים של כל אחת מהמכינות בשנים 2001-2004, דהיינו את שיעור הבוגרים של כל מכינה שהשתלבו במערך הלחימה, בפיקוד הזוטר ובתפקידי קצונה.¹² הממצא הבולט ביותר הוא שיש רק מכינות מעטות שקרוב ל־90% מבוגריהן הולכים לשירות קרבי. השאלה היא אם אלה שלא הולכים למסלול הקרבי עושים זאת בגלל בעיות פרופיל או מסיבות אידיאולוגיות, אולם בכל מקרה ניתן היה לתבוע מהמכינות ששיעורים גבוהים יותר מבוגריהן שהולכים ליחידות קרביות ימשיכו למסלולי הפיקוד ולשירות קבע. זו הרי אחת הסיבות המרכזיות להקמת המכינות, ולשם כך הן זוכות למימון מהמדינה. ואולי זאת בכלל אשמת המשרדים הממשלתיים שמממנים את התוכנית הזאת, אך אינם דורשים בתמורה עמידה ביעדים כלשהם?

מטבלאות 7 ו־8 עולה שהשיעור של בוגרי המכינות שהולכים לפיקוד הזוטר קטן בעשרות אחוזים משיעור הבוגרים שהולכים למסלולים קרביים, ואילו שיעור ההולכים לקצונה קטן בעשרות אחוזים משיעור ההולכים לפיקוד הזוטר. המגמה אפוא ברורה: הנכונות להתנדב הולכת וקטנה ככל שהתפקיד הופך להיות תובעני יותר. זה אולי טבעי כשמדובר בכלל האוכלוסייה, אך זה פחות טבעי כשמדובר באוכלוסייה של בוגרי מכינות. כזכור, "המכינות הקדם־צבאיות הוקמו מתוך מגמה להכין את בני הנוער, בוגרי מערכת החינוך, לקראת שירות מלא ומשמעותי בצה"ל, לעודד התנדבות ליחידות קרביות, ליחידות מובחרות ולמסלולי פיקוד וקצונה".

בחינת המצב בכמה מכינות דתיות

בפרק הזה ובפרק הבא אני בוחנת את נתונייהן של כמה מכינות: מכינת בית־יתיר הוקמה ב־1991, ובראשה עומד הרב משה גר שהוא גם היו"ר של ועד ראשי המכינות הקדם־צבאיות. המכינה

טבלה 2: שיעור ההולכים ליחידות קרביות מקרב בוגרי המכינות, בוגרי שנת שירות וכלל המתגייסים לצה"ל (גברים)

שנה	סוג	מיצוי לחימה		
		כן	לא	לא התגייס
2001	מכינות	82.80%	16.10%	1.10%
	שנת שירות	67.50%	29.20%	3.30%
	כלל צה"ל	38.40%	61.60%	0.00%
2002	מכינות	76.70%	21.40%	1.90%
	שנת שירות	71.50%	25.60%	2.80%
	כלל צה"ל	39.30%	60.70%	0.00%
2003	מכינות	80.00%	16.90%	3.10%
	שנת שירות	66.50%	30.70%	2.80%
	כלל צה"ל	40.20%	59.80%	0.00%
2004	מכינות	80.10%	18.20%	1.70%
	שנת שירות	67.90%	27.90%	4.20%
	כלל צה"ל	40.80%	59.20%	0.00%

השיא הייתה 2003, שבה 40% מבוגרי בני דוד הלכו לקצונה (לעומת 24% מבוגרי עצמונה).

במקום השלישי מבין המכינות הדתיות ניצבת קשת יהודה - 267 חניכים בארבע השנים הנסקרות. בשנת השיא שלה - 2002 - הלכו 27% מבוגריה לקצונה.

בחינת המצב בכמה מכינות חילוניות

תרומתן של המכינות החילוניות לצה"ל קטנה עוד יותר מתרומתן של המכינות הדתיות - בראש ובראשונה משום שמספר חניכיהן (הבנים) קטן יותר באופן משמעותי. דוגמה הממחישה זאת היא מכינת רבין שבראשה עומד דני זמיר, שהוא חבר בוועדת המכינות הקדם-צבאיות. בארבע השנים שנסקרו בעבודה הזאת גייסה המכינה יותר בנות מבנים. יתר על כן, מספר הבנים מכלל בוגריה הוא נמוך מאוד: 12 ב-2001, 19 ב-2002, 7 ב-2003 ו-18 ב-2004. כאשר מדובר במספרים כל כך קטנים, אין זה ממש משנה מהו שיעור ההולכים מהמכינה ליחידות קרביות, לפיקוד זוטר ולקצונה - תרומתה הכמותית למערך הלוחם תהיה בכל מקרה שולית (ולמי שתוהה: שיעורי ההליכה לפיקוד זוטר ולקצונה במכינה הזאת הם נמוכים).

דוגמה נוספת היא מכינת בית ישראל בראשות הושע פרידמן: היא מגייסת מעט מאוד חניכים גברים - 10 ב-2001, 16 ב-2002, 9 ב-2003 ו-13 ב-2004 - ונוסף על כך רק שיעור נמוך מאוד מהם הולך ליחידות הקרביות.

המצב דומה גם במכינת עין פרת בראשות ארז אשל. אומנם שיעור ההולכים לקצונה מקרב בוגריה הגיע ב-2004 ל-50%, אולם 50 האחוזים שהלכו לקצונה הם מתוך 16 חניכים בלבד, כך שתרומתה הכוללת למערך הלוחם של צה"ל היא שולית.

תרומת המכינות לשירות הקבע

ניתן לטעון שהנתונים עד כה לא ממש משקפים את תרומת בוגרי המכינות לצה"ל, שכן ייתכן שיש בהם מי שמתנדבים לשנות שירות ארוכות בקבע, כך שסך כל התרומה של המכינות במונחים של שנות שירות היא רבה. ובכן, טבלה 5 שוללת את האפשרות הזאת, שכן עולה ממנה שרק מעטים מבוגרי המכינות ממשיכים לשירות קבע ושמספר השירות בקבע של המעטים שמתנדבים הוא קצר. הטבלה מציגה נתונים על כל מכינה: מספר משרתי הקבע בכל מכינה בארבע השנים שנסקרו, תקופת השירות הממוצעת בקבע של הבוגרים שהלכו לקבע ולבסוף המספר הכולל של החניכים שהיו בכל מכינה בארבע השנים שנסקרו.¹³ אם מכפילים את מספר חותמי הקבע במספר הממוצע של שנות השירות שלהם בקבע, מקבלים את סך כל שנות השירות בקבע שתרמה כל מכינה לצה"ל.

כך, למשל, ניתן לראות שתרומתה של מכינת בני דוד (עלי) היא הגדולה ביותר במונחים של שנות קבע: 178 מבוגריה חתמו קבע בארבע השנים שנסקרו, ואורך השירות הממוצע של כל אחד מהחותמים היה 1.33 שנים.¹⁴ התוצאה הסופית היא 237 שנות שירות בקבע. במקום השני ניצבת מכינת עצמונה (172 שנות קבע), ואחריה באות מכינת קשת (72 שנות קבע) ומכינת יתיר (58 שנות קבע).

דוגמה נוספת היא המכינה הדתית אלישע. בארבע השנים - 2001-2004 - למדו בה בסך הכול 104 תלמידים. הנתונים שלה הם אומנם במגמת שיפור (ב-2001 הלכו 79% מבוגריה ליחידות קרביות, ו-7% מהבוגרים הלכו לקצונה. ב-2004 הלכו 93% מבוגריה ליחידות קרביות, ו-25% לקצונה), אך במקרה של מכינת אלישע יש לבחון גם את תרומתה במספרים מוחלטים למערך הלחימה של צה"ל. מדובר במספרים קטנים מאוד, וספק אם אלה מספקים את הגורמים הרלוונטיים במשרד הביטחון ובמשרד החינוך או את ראש המכינה.

שתי המכינות הדתיות המובילות הן מהבחינה המספרית והן מבחינת יוקרתן הן בני דוד (עלי) ועצמונה. בבני דוד למדו בתקופה הנסקרת 426 תלמידים ובעצמונה - מספר דומה. נתוני ההליכה לשירות קרבי ולקצונה של בני דוד טובים בדרך כלל מהנתונים של עצמונה, אך אפילו בהן שיעור ההליכה לקצונה מעורר תהייה. שנת

טבלה 5: תרומת בוגרי המכינות (גברים) לשירות הקבע

סוג מכינה	מכינה	סך כל היקף חותמי קבע	סך כל משך קבע ממוצע	סה"כ חניכים ב-4 שנים
מכינות דתיות	אלישע	19	0.75	104
	ארזי הלבנון	17	1.07	118
	בית יתיר	42	1.38	231
	בני דוד (עלי)	178	1.33	426
	חמדת	28	1.25	176
	כרמי חיל	11	1.29	55
	מגן שאול - נוקדים	28	1.04	219
	עטרת ירושלים	5	0.57	66
	עצמונה	139	1.24	427
	פדואל	11	1.05	84
	קריית מלאכי	4	0.74	28
	קשת יהודה	61	1.18	267
ראש פינה	29	1.39	106	
מכינות דתיות סה"כ				2307
מכינות חילוניות	אדרת	8	1.23	27
	בית ישראל	10	0.96	48
	גליל עליון	33	1.39	99
	הנגב	5	0.73	23
	ימין אורד - מכינת קד"צ	12	1.33	77
	מיצר - רמת הגולן	32	1.27	87
	נחשון	44	1.22	117
	עין פרת	19	1.11	50
	עמיחי - ארגמן	6	1.24	23
	רבין	13	1.23	56
מכינות חילוניות סה"כ				607

שיאנית המכינות החילונית בתחום השירות בקבע היא מכינת גליל עליון, שבוגריה תרמו בארבע שנות הסקר 46 שנות קבע. אחריה באה מכינת מיצר (41 שנות קבע). מכינת עין-פרת תרמה 21 שנות קבע ומכינת רבין תרמה 16 שנות קבע. מכינת בית ישראל תרמה 10 שנות קבע. בסך הכול תרומתן של המכינות למערך הקבע של צה"ל היא שולית.

דין

המאמר הוא פרסום ראשון של מחקר חלוצי על תרומת המכינות הקדם-צבאיות לצה"ל. התמונה שעולה מהנתונים שהובאו בו היא מאכזבת ומעלה לא מעט שאלות ותהיות. יש לפחות לכאורה פער גדול בין המטרה המוצהרת שלהן ("להכין את בני הנוער, בוגרי מערכת החינוך, לקראת שירות מלא ומשמעותי בצה"ל, לעודד התנדבות ליחידות קרביות, ליחידות מובחרות ולמסלולי פיקוד וקצונה") לבין התפוקות שלהן בפועל. בצד מכינות שבהן שיעור גבוה של פונים למסלול קרבי ולפיקוד - יחסית למקובל בבתי ספר תיכוניים מצטיינים - ישנן מכינות ששיעור הבוגרים שלהן שהולכים לשירות קרבי, לפיקוד זוטור ולקצונה הוא כשיעור הבוגרים של תיכוניים ממוצעים שהולכים לאותם המסלולים. וישנן גם מכינות שהשיגיהן דלים עוד יותר.

איזה טעם יש לקיים מכינה ששולחת לקצונה 0%, 5% או 8% מבוגריה? על ראשי המכינות לשאול את עצמם אילו צעדים עליהם לנקוט כדי ששיעור גבוה יותר מבוגריהם יילך לשירות קרבי, למסלולי פיקוד ולקבע, ואילו על משרד הביטחון לקיים פיקוח הדוק יותר על המכינות. אף שמשרד הביטחון הבטיח בעבר לקיים פיקוח כזה ולקבוע לשם כך קריטריונים וכלי מדידה שיטתיים, לא נראים בשטח פירותיו של פיקוח כזה.

אינני יודעת אם הגורמים המופקדים על המכינות מודעים לנתונים

טבלה 6: התפלגות הקב"א בשנים 2001-2004 (גברים)

שנה	סוג	קב"א		
		נמוך	בינוני	לקצונה
2001	מכינות	1.00%	12.90%	86.20%
	שנת שירות	0.90%	7.60%	91.50%
	כלל צה"ל	18.60%	22.70%	58.70%
2002	מכינות	2.80%	11.10%	86.00%
	שנת שירות	1.80%	6.40%	91.80%
	כלל צה"ל	18.90%	22.80%	58.30%
2003	מכינות	3.20%	10.90%	85.90%
	שנת שירות	0.80%	6.60%	92.70%
	כלל צה"ל	19.00%	22.60%	58.50%
2004	מכינות	3.00%	10.70%	86.30%
	שנת שירות	2.00%	5.50%	92.50%
	כלל צה"ל	18.70%	23.00%	58.40%

האלה, אולם מכיוון שמדובר במפעל שצורך משאבים רבים - תקציבים וכוח אדם איכותי - מן הדין לדרוש מהרשויות שיידעו אם ההשקעות שלהן מניבות פרי.

טועים הממסד של משרד הביטחון והממסד של משרד החינוך אם הם מסתפקים בכך שהישגי המכינות טובים במקצת מהישגי בתי הספר התיכוניים. אין טעם להשקיע בקבוצת איכות בלי לקבל ממנה תוצאות מעולות. האם השקעת הממסד במכינות ראויה נוכח הישגיהן? אין ספק שהנתונים שהוצגו מחייבים בדק בית הן של ראשי המכינות - בנוגע לתהליך החינוכי שהם מקיימים - והן של משרדי הממשלה שהמכינות נמצאות באחריותם.

יש לבחון גם את האפשרות שנוקן של המכינות לצה"ל רב יותר מאשר תועלתן - בהיבט הכמותי. אין ספק שבני הנוער שהולכים למכינות הם מהאיכותיים ביותר שעומדים לרשות צה"ל, כפי שעולה

על ראשי המכינות לשאול את עצמם אילו צעדים עליהם לנקוט כדי ששיעור גבוה יותר מבוגריהם יילך לשירות קרבי, למסלולי פיקוד ולקבע, ואילו על משרד הביטחון לקיים פיקוח הדוק יותר על המכינות

מטבלה 6 המציגה את נתוני הקב"א של המתגייסים. אותם בני נוער מתגייסים לצה"ל באיחור של שנה עד שנה וחצי, ונמצאים בעיצומו של השירות הצבאי כאשר חבריהם, שלא הלכו למכינות או לשנת שירות, משתחררים וממשיכים את חייהם - מי לטיול הגדול שלאחר השירות ומי ללימודים. סביר להניח שבוגרי המכינות חשים קנאה בחבריהם - מה שמחליש את רצונם להמשיך בשירות קבע לאחר תום שירות החובה שלהם. ייתכן שאילולא "האובדן" של שנה עד שנה וחצי במכינה היו רבים יותר מקרב ההולכים למסלול הזה מתנדבים לקבע. לעומת זאת, ישנה גם האפשרות שאילו היו בוגרי המכינות הולכים למסלול שירות רגיל, לא הייתה לרבים מהם המוטיווציה לתרום לקבע גם את המעט שהם תרמו.

מכל מקום, על הממסד הביטחוני והחינוכי להבין שהמכינות אינן פועלות בחלל הריק אלא בתוך חברה שהיא פחות מגויסת, ולכן יש להעצים את ערך השירות בקרב כל בני הנוער - בין היתר באמצעות השקעה בסוכני חינוך רבים ככל האפשר: הורים, מורים, מדריכים בתנועות נוער וכו'.

סיכום

אף שהנתונים שהוצגו לעיל מאכזבים ומחייבים את משרד הביטחון, את משרד החינוך ואת ראשי המכינות לבחינה מעמיקה, אני משוכנעת שמדובר במפעל חינוכי חיוני. בעידן של אינדיווידואליזם, של התפרקות מערכים ושל התחזקות תנועות פוסט-ציוניות חשוב מאוד שתהיה מסגרת חינוכית שמטרתה המרכזית היא לעודד בני נוער לשרת שירות צבאי משמעותי. זה מה שמצפים מהמכינות

הערות

1. המאמר הזה הוא פרסום ראשוני של חלק ממחקר מקיף שנכתב לשם קבלת תואר דוקטור ושבו חן את תרומתן הכמותית והאיכותית לצה"ל של 25 מכינות דתיות, חילוניות ומעורבות.
2. בסוגיית המוטיוציה נכתבו מחקרים רבים. ראו למשל: יגיל לוי, **צבא אחר לישראל - מיליטריזם חומריני בישראל**, ידיעות אחרונות - ספרי חמד, תל-אביב, 2003; יגיל לוי, **מצבא העם לצבא הפריפריות**, כרמל, ירושלים, 2007.
3. נעמי אבנשפנגר, "אנשי מילואים קרביים - נכס למקומות העבודה", **מערכות** 410-409, דצמבר 2006, עמ' 82-87; נעמי אבנשפנגר, "נשים, לכו לצבא", **הארץ**, 21 ביולי 2009; נעמי אבנשפנגר, "אסור להסכים לשירות על תנאי", **מערכות** 424, אפריל 2009, עמ' 67-71; נעמי אבנשפנגר, "זכויות מול חובות בשיח של קבוצות מיעוט - התנועה הפמיניסטית והמיעוט הערבי כמקרי בוחן", **מב"ל - המרכז למחקר של המכללה לביטחון לאומי**, גיליון מספר 4, 2009; נעמי אבנשפנגר, "קצינים, ברוכים תהיו בבית הספר", ינואר 2010, www.wynet.co.il/articles/0,7340,I-3836400,00.html.
4. סטיוארט כהן, "מה היה רותם אומר על צה"ל של היום", בתוך: "היערכות צה"ל לאתגרים עתידיים", **דיונים בביטחון לאומי** מס' 24, מרכז בס"א, רמת-גן, 2008.
5. אבנשפנגר, "קצינים, ברוכים תהיו בבית הספר", **שם**.
6. משרד החינוך, מנהל כוח אדם בכיר, תיאום ובקרה, **מכינות קדם-צבאיות**, http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/Mechinot_Kdam/Odot/skira.htm. באתר הזה אפשר לראות סקירה של כל המכינות.
7. משרד החינוך, התרבות והספורט, **מבחנים להכרה במכינה קדם-צבאית**.

הקדם-צבאיות. מימוש החלקי בלבד של הפוטנציאל הרב הטמון במפעל המכינות מחייב בירור מעמיק לשם שיפורן ולא את ביטולן. כדי לחזק את מפעל המכינות על משרד הביטחון, על משרד החינוך ועל ראשי המכינות הקדם-צבאיות להסכים על יעדים כמותיים, לקיים מעקב ובקרה ולוודא שהיעדים האלה אכן מושגים. אם הבירור הזה לא ייעשה, עלול המפעל הזה להתנוון ולהיעלם. באחרונה החליטו צה"ל ומשרד הביטחון שלא להגדיל את מכסות היוצאים לשנת שירות ולמכינות הקדם-צבאיות.¹⁵ ההחלטה על כך התקבלה בגלל הקיטון המתמשך בהיקף של בני הנוער המתגייסים ולא משום שממצאי המחקר שהובא כאן היו מונחים בפני ראשי צה"ל וראשי מערכת הביטחון. ייתכן שאילו הנתונים האלה היו ידועים להם הם אולי היו אף מחליטים לצמצם את מפעל המכינות. כאמור, זו לא הייתה מטרה, ולדעתי זו אף אינה הדרך הנכונה. אני מקווה שהמאמר הזה יביא בסופו של דבר לשיפור נתוני השירות של בוגרי המכינות הקדם-צבאיות - כפי שמצופה מהם לאור נתוניהם האישיים המצוינים ולאור ההשקעה הרבה בהם.¹⁶

טבלה 7: הישגי המכינות (גברים) במסלולי הלחימה 2001-2002

סוג מכינה	מכינה	2001			2002		
		מיוצא לפיקוד	מיוצא לקצונה	ללחימה	מיוצא לפיקוד	מיוצא לקצונה	מיוצא לקצונה
מכינות דתיות	אלישע	79%	38%	7%	29%	5%	
	ארזי הלבנון	0%	0%	0%	49%	8%	
	בית יתיר	86%	42%	22%	44%	17%	
	בני דוד (עלי)	94%	53%	44%	65%	36%	
	חמדת	87%	36%	13%	56%	15%	
	כרמי חיל	80%	50%	20%	25%	13%	
	מגן שאול - נוקדים	87%	30%	11%	44%	9%	
	עטרת ירושלים	89%	39%	11%	33%	0%	
	עצמונה	89%	49%	36%	59%	32%	
	פדואל	79%	29%	8%	44%	17%	
	קריית מלאכי	0%	0%	0%	0%	0%	
	קשת יהודה	86%	50%	24%	42%	27%	
	ראש פינה	5%	0%	24%	15%	19%	
מכינות חילוניות	אדרת	0%	0%	0%	40%	20%	
	בית ישראל	80%	40%	10%	56%	31%	
	גליל עליון	89%	30%	33%	48%	28%	
	הנגב	0%	0%	0%	0%	0%	
	ימין אורד	0%	0%	0%	31%	15%	
	מיצר - רמת הגולן	72%	50%	44%	35%	23%	
	נחשון	68%	35%	32%	47%	40%	
	עין פרת	0%	0%	0%	47%	40%	
	עמיחי - ארגמן	0%	0%	0%	20%	0%	
	רבין	75%	42%	25%	26%	5%	

ולהפעלת המכינות הקדם-צבאיות, 2005; משרד החינוך, התרבות והספורט, מנהל כא"ב (כוח אדם בהוראה), **תיאום ובקרה של מכינות קדם-צבאיות, כ"א** בטבת תשס"ה, 2 בינואר 2005; חוזר מנכ"ל משרד החינוך סז/6, תשס"א, פברואר 2007; הוראת משרד הביטחון מס' 59.27, **מכינות קדם-צבאיות - יעדים, כללי הכרה, וסיוע**, 30 באוקטובר 2007

8. ב-2004 ניתן לראות מגמה של ירידה כמותית בקרב המכינות הדתיות. ייתכן שאפשר לייחס זאת לתוכנית ההתנתקות. הבחירה בשנתונים האלה נעשתה משני טעמים: 1. כדי שייכללו במחקר די מכינות חילוניות, כך שניתן יהיה למדוד את תרומתן הכמותית (כיוון שהן החלו לפעול בשלב מאוחר יותר מאשר המכינות הדתיות); 2. המחקר נערך ב-2008, ולכן הנתונים נלקחו עד 2004 כדי שאפשר יהיה לעמוד על תרומת המכינות לשירות קבע.
9. סטיוארט כהן, **משבר כוזב בגיוס לצבא: תרגיל הסחה של צה"ל**. סטיוארט כהן טוען נגד צה"ל שהצגת נתונים כוללים את הציבור החרדי נועדה ליצור משבר מלאכותי וכי מדובר במניפולציה צינית של צה"ל בעזרת הסטטיסטיקה. לדעתו, הוא שוגה. בני נוער חרדים הם מלש"בים לכל דבר ועניין. הם אינם מקבלים פטור אוטומטי (כפי שניתן, למשל, לערבים) אלא עליהם להתייצב בבקר"ם, וכדי לקבל את הפטור עליהם להוכיח ש"תורתם אומנותם". יתר על כן, ישנם בני נוער חרדים שמתגייסים לצה"ל ואף ליחידות קרביות. באחריותו של צה"ל לדווח לציבור כמה מבין המלש"בים מתגייסים, שכן זהו נתון קריטי שחייב להיות כל הזמן על סדר יומם של הציבור ושל ההנהגה הפוליטית. אם צה"ל לא יעשה זאת, הוא יואשם - ובצדק - בהסתרת הבעיה בשל היותה סוגיה פוליטית לוחטת.
10. שנת שירות היא שנת התנדבות בקהילה של צעירים לפני גיוסם לצה"ל. ההתנדבות נעשית במסגרות שונות, כמו פנימיות, כפרי נוער ובתי ספר שדה. המתנדבים משמשים מדריכים וכוח עזר חינוכי בסניפי תנועות הנוער,

במועדוניות, בבתי ספר, בקיבוצים, בשכונות מצוקה ואף בחו"ל (מטעם הסוכנות היהודית). שנת השירות נעשית לפני הגיוס לצה"ל ואינה מחליפה אותו - בניגוד לשירות הלאומי שהוא תחליף לגיוס. בשנת 2006-2007 היו כ-1,600 מתנדבי שנת שירות בכל רחבי הארץ. צה"ל מגביל את מספר בוגרי התיכון שיכולים לדחות את שירותם בשנה כדי להתנדב לשנת שירות.

11. הנתונים על תרומת המכינות למערך הלוחם של צה"ל אומנם איזובו אותי, אך לעומת זאת הופתעתי לטובה מהעבודה החינוכית הנעשית בהן. על כך אני מרחיבה בעבודת הדוקטורט שלי.
12. כאשר רואים בטבלה את הספרה 0 - משמעות הדבר שהמכינה לא הייתה קיימת באותה השנה.
13. הנתונים על שירות הקבע נאספו ב-2008, והם כמוהו טובים יותר בנוגע ל-2001 מאשר בנוגע ל-2004, שכן בוגרי המכינות יכלו לצבור יותר שנות קבע. אולם אין בכך כדי להשפיע על מיקום המכינות זו ביחס לזו בתחום ההתנדבות של הבוגרים לקבע.
14. כאמור בהערה 8 הנתונים שבידי הם עד 2004. הם נאספו במהלך 2008.
15. אנשיל פפר, "צה"ל הקפיא את מכסת היוצאים לשנת שירות", 17 בנובמבר 2010, <http://www.haaretz.co.il/hasite/spages/1199077.html>
16. המחקר שהובא כאן חשף אומנם נתונים מאכזבים בנוגע לתרומה הכמותית של המכינות הקדם-צבאיות לשדרת הפיקוד של צה"ל, אך עם זאת נחשפתי במהלך כתיבתו לתרומה הגדולה של המכינות בתחום של איחוי הקרעים ושל גישור הפערים בין דתיים לחילוניים. הממצא המפתיע הזה, שלו אקדיש את מאמרי הבא, סותר טענות של חוקרים אחרים בפרסומים שונים ולפיהן המפגש בין דתיים לחילוניים ביחידות הטרוגניות בצבא רק מחריף את השסע הדתי-חילוני.

טבלה 8: הישגי המכינות (גברים) במסלולי הלחימה 2003-2004

סוג מכינה	2004			2003		
	מיוצא לפיקוד זוטור	מיוצא לקצונה	מיוצא ללחימה	מיוצא לפיקוד זוטור	מיוצא לקצונה	מיוצא ללחימה
מכינות דתיות	אלישע	43%	93%	62%	31%	77%
	ארזי הלבנון	52%	79%	54%	15%	87%
	בית יתיר	40%	73%	51%	17%	89%
	בני דוד (עלי)	68%	89%	60%	40%	85%
	חמדת	45%	90%	51%	22%	85%
	כרמי חיל	18%	71%	35%	30%	80%
	מגן שאול - נוקדים	43%	90%	32%	14%	82%
	עטרת ירושלים	36%	91%	29%	14%	79%
	עצמונה	66%	92%	62%	24%	89%
	פדואל	41%	95%	20%	10%	85%
	קריית מלאכי	29%	71%	36%	21%	64%
	קשת יהודה	48%	79%	48%	24%	80%
	ראש פינה	8%	23%	6%	22%	22%
מכינות חילוניות	אדרת	38%	50%	89%	11%	33%
	בית ישראל	46%	54%	44%	0%	44%
	גליל עליון	57%	81%	77%	19%	38%
	הנגב	33%	75%	55%	18%	18%
	ימין אורד	42%	83%	86%	14%	43%
	מיצר - רמת הגולן	45%	73%	86%	19%	29%
	נחשון	52%	62%	70%	19%	33%
	עין פרט	69%	81%	74%	26%	53%
	עמיחי - ארגמן	40%	70%	88%	38%	63%
רבין	28%	44%	57%	43%	29%	